

S. KARALIŪNAS

LIE. *ráižyti* (-o) „PJAUSTYTI, KARPYTI Į DALIS“

Lie. *ráižyti* (-o) įprasta laikyti *rėžti* (-ia) vediniu dėl jų leksinės reikšmės tapatumo¹. Bet reikšmės tapatumas nebūtinai suponuoja kilmės vienybę. Be to, dėl *ráižyti* šalia *rėžti* atsiradimo, kitaip sakant, dėl nedėsningos šaknies balsių kaitos *é : ai* susiformavimo laikyti kalto vien *gráižyti* šalia *griežti*² yra aiškiai nepakankama. Tą patį reikia pasakyti ir apie la. *riezt(iês)* interpretavimą³, tuo labiau kad latvių kalba *rėžti* atitiktens neturi.

Lie. *ráižyti* vietą baltų kalbų leksinėje-semantinėje sistemoje teisingai suvokė jau P. Skardžius, pažymėdamas: „...tačiau, kaip rodo lenkų *rznąć* „pjauti, drožti; pliekti, tvoti“ (iš **rbznąti*) ir la. *ratze* „gėla, gėliąs skausmas; rūpestis, sielvartas“, mūsų *ráižyti* galėjo būti sudarytas šalia išnykusios šaknies **riž-*“⁴. Anksčiau panašiai galvojo ir J. Endzelynas⁵. Čia iškeltą teiginį, kad *ráižyti* turi dėsningai *i* balsių kaitos eilei priklausančią dvigarsį *ai*, nesunkiai galima paremti ir kitais faktais.

M. Daukšos „Postilėje“ randamą *pa-ráižti* (-ia) „užkasti“ LKŽ XI 96 galime nedaug dvejojami susieti su la. *riēzt* (-žu, -zu) „pjauti, riekti“ ME III 551. Tiesa, šis latvių kalbos veiksmažodis vartojamas Lietuvos pasienyje (Bārta, Dunika), kur galima žemaičių tarmių įtaka (plg. žem. *riēžtę* vietoj *rėžti*), bet priešdėlėtos jo formos *iz-riezt* „išpjauti“, *ie-riezt* „įpjauti“, *ie-rieztiês* „įsipjauti, įsispausti, įlinkti“ žinomos Latvijos rytuose (Galgauska, Varakļāni). Tad abejoti šio latvių kalbos veiksmažodžio autentiškumu nėra pamato. Lie. *pa-ráižti* (-ia) „užkasti“ ir la. *riēzt* (-žu, -zu) „pjauti, riekti“ reikšmių ryšį paaiškina, pavyzdžiui, lie. *kapóti* (-ója) „dažnai kirsti, pjauti, genėti; skaldyti, smulkinti, pjaustyti...“: s. sl. *kopatí* „kasti“; la. *làubt*² „kirsti, mušti, trenkti, daužti“: lie. *laūbti* (-ia) „kasti, rausti“; la. *sa-skabî-nât, sa-skabît* „sugramdyti, sukaptstyti, sukasti“: *skabît* „kapoti (šakas), genėti...“; olandų *beuken* „kirsti, daužti“: s. isl. *bauka* „kasti, rausti“.

Atitinkami vienašakniai vardažodžiai gali būti: la. *riezis* (*riēzis, riēža, riēža*) „lauko ežia; lauko ar pievos rėžis...“, *riēža* „ariamos žemės gabalas...“, *riēžis* „žemės ruožas, juosta“ ME III 551, EH II 380, lie. *ryžė* „siaura juosta, ruožas“

¹ Lietuvių kalbos gramatika. — V., 1965, t. 1, p. 109.

² Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. — Heidelberg—Göttingen, 1962, p. 690, 692—693.

³ Ten pat, p. 693.

⁴ Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. — V., 1943, p. 534.

⁵ Endzelīns J. ME, t. 3, p. 472

Klt, *ryžēlis* „kokia atkarpa, dryžiukas“ Kps, *ryžētas* „(adj.) su ryžėmis“ Lkm, *ryžmē* „audeklo dryžis“ Klt, *ryžmētas* „(adj.) su dryžiais“ Klt (LKŽ XI 773–774). Nagrinėjamųjų bendrašaknių žodžių būriui, matyt, priklauso žemaičių tarmių žodžiai ir formos, kaip antai: *pa-raižaīs* „pakaitomis“, *pa-raižiūo*, *pa-reižiūo* „paeiliui; nuosekliai, tvarkingai, sklandžiai“, *pa-reižiūi* „paeiliui“, *pa-reižūmas* „spėrumas, sklandumas“ LKŽ IX 397, 417 (semasiologiškai plg. *kiřsti (keřta)* : *kartà* „eilė; ko nors darymo tvarka, eilė...“). Galimas daiktas, kad čia skirtinas ir *reižis* „matininkas“ SIm, Anč (LKŽ XI 401), jeigu jo reikšmę suprasime „kas pjausto, karmo į dalis (žemę)“.

Tokiu būdu nustatoma savarankiška baltų šaknis *riž-/riež-* „pjauti“, paraleli tos pačios reikšmės šakniai *rēž-* (lie. *rēžti*, *-ia*)⁶. Jos *-ž-* (< ide. **-g'(h)-*) yra tam tikras šaknies išplėtimas. Tos pačios šaknies **rei-/ri-* išplėtimą *-k-* turi veiksmažodžiai lie. *riēkti (-ia)* „pjauti...“, la. *riekt (-cu)* „(dirvoną) pirmą kartą arti, plėšti; (rieke) riekti“.

Šaknies vokalizmu ir intonacija veiksmažodžiui *raižyti (-o)* arčiausiai yra *pa-ráižti (-ia)* „užkasti“, bet, būdami gerokai reikšmėmis nutolę, jie darybos opozicijos sinchroniškai nebesudaro, ir juos siejame etimologiškai.

Todėl tiek *raižioti (-ioja)* „pliekti, mušti; skaudinti“, *raižoti (-oja)* „pjaustyti, karchyti į dalis“, tiek *raižyti (-o)*, *raižyti (raižo)* „draskyti, braižyti; pjaustyti, karchyti į dalis; čaižyti, pliekti; skausmui varstyti, labai skaudėti“ LKŽ XI 93–96, kurie yra vartojami gyvojoje kalboje, darybos pamatas, istoriškai žiūrint, yra la. *riēzt (-žu, -zu)* „pjauti, riekti“. Jų darybos santykis tada atstovautų produktyviam iteratyvų iš pirminių veiksmažodžių darybos tipui (plg., pvz., *skáidyti (-o)* „skirstyti į dalis; sklaidyti, skirstyti“: *skiesti (-džia)* „daryti skystą“; *spráigyti (-o)* „šokinėti, lakstyti, laigyti (apie gyvulius); žarstyti (žemes, smėlį ir pan.)“: *spriegti (-ia)* „spirti atgal, sviesti“; *sváidyti (-o)* „(džn.) sviesti“: *sviesti (-džia)* „smarkiai mesti“.

Pačioje latvių kalboje *riēzt* vediniai yra *raīze*, *raīze* „aštrus skausmas; rūpestis, širdgėla“ (iš jų pasidaryti *raīzētiēs*, *raīzētiēs*, *-ējuōs* „rūpintis“).

LITH. *raižyti (-o)* “CARVE, ENGRAVE, CUT OUT”

Summary

The verb has probably nothing to do with *rēžti (-ia)* “cut” etymologically as is sometimes supposed, but it evidently contains a root *reiž-/riž-*, which is represented also by Lith. *pa-ráižti (-ia)* “fill up”, Latv. *riēzt (-žu, -zu)* “cut, slice”, *riežis* “boundary, bound; patch, lot”, Lith. *ryžē* “patch, lot, plot”, *ryželis* “strip, stripe”, *pa-raižiūo*, *pa-reižiūo* “in turn, in succession, in order” and others.

⁶ Dėl jos žr. E. Fraenkel. LEW, p. 725; R. Trautmann. Baltisch-Slavisches Wörterbuch. — Göttingen, 1923, p. 245. Pastaruoju metu: Топоров В. Н. Этимология-1972. — М., 1974, с. 16–17.